

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE TAŞRADA SANAYİ EĞİTİMİ: ERZURUM SANAYİ MEKTEBİ ÖRNEĞİ

INDUSTRIAL EDUCATION IN THE PROVINCES IN THE LATE OTTOMAN PERIOD: THE CASE OF ERZURUM INDUSTRIAL SCHOOL

Nurullah NEHİR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
nnehir@mehmetakif.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3091-5901

ÖZ

Geliş Tarihi:
21.06.2025

Kabul Tarihi:
19.10.2025

Yayın Tarihi:
30.12.2025

Anahtar Kelimeler
Erzurum,
Mesleki Eğitim,
Sanayi Mektebi.

Keywords
Erzurum,
Vocational
Education,
Industrial School.

Avrupa'da meydana gelen Aydınlanma Çağı sanayide yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Üretimin yeni bir boyut kazandığı bu süreçte fabrikalar açılmış ve seri üretime geçilmiştir. Sanayide yaşanan yeni gelişmelere entegre olmak amacıyla Osmanlı Devleti de birtakım adımlar atmıştır. Sanayinin ihtiyacı olacak personelin eğitimi için yeni mektepler açılmış ve eski düzen usta- çırak ilişkisi terk edilmeye başlanmıştır. Bu amaçla kurulan mekteplerden birisi de ıslahhanelerdir. Mithat Paşa tarafından 1863 yılında ilk olarak Niş'te açılan ıslahhane zamanla tüm imparatorluk sathına yayılmıştır. ıslahhanelerin başarılı olmasının ardından bu kurumların devamı niteliğindeki Sanayi Mektepleri açılmaya başlanmıştır. Bu mekteplerden birisi olan Erzurum Sanayi Mektebi de 1904 yılında Vali Mustafa Nazım Bey tarafından açılmış, mektep 1905 yılında hazırlanan nizamname ile öğrenci kabulüne başlamıştır. İlk etapta dokumacılık, marangozluk, kunduracılık, terzilik, mürettiblik ve mücellidlik gibi mesleklerin öğretilmesinin amaçlandığı Erzurum Sanayi Mektebi, ilerleyen yıllarda yurt dışına öğrenci gönderecek seviyede mesleki eğitim vermiştir. Makalemizde, Erzurum Sanayi Mektebinin kuruluşu ve ardından yaşanan gelişmeler incelenecektir. Osmanlı Arşiv kaynakları eksenli yapılan bu çalışma eğitim tarihinin önemli bir aşaması olan mesleki eğitimin gelişim sürecinin yerel bazda ele alınması açısından önem arz etmektedir.

ABSTRACT

The Age of Enlightenment in Europe marked the beginning of a new industrial era. During this period, which saw the emergence of a new approach to production, factories were established and mass production began. The Ottoman Empire also took steps to keep pace with these industrial developments. New schools were established to train the necessary industrial personnel, and the traditional master-apprentice relationship gradually disappeared. One of these schools was the ıslahhane. The first ıslahhane was opened in Niş in 1863 by Tuna Governor Mithat Pasha, and it eventually spread throughout the empire. Following the success of the ıslahhanes, Industrial Schools, which built on these institutions, began to open. One such school was the Erzurum Industrial School, which was opened in 1904 by Governor Mustafa Nazım Bey. The school began accepting students in 1905 under the regulations prepared that year. Initially, the Erzurum Industrial School aimed to teach professions such as weaving, carpentry, shoemaking, tailoring, printing and bookbinding. In subsequent years, it provided vocational education to a standard that allowed students to be sent abroad. This article will examine the establishment of the Erzurum Industrial School and subsequent developments. Based on Ottoman archive sources, this study is significant in that it addresses the development of vocational education, an important stage in educational history, from a local perspective.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1724449>

Atıf/Cite as: Nehir, N. (2025). Osmanlı'nın son döneminde taşrada sanayi eğitimi: Erzurum Sanayi Mektebi örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(4), 2111-2131.

Giriş

18.yy'dan itibaren Avrupa'da başlayan Aydınlanma Çağı önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Yaşanan bilim devrimi sonucu 19.yy'da Avrupa'da sanayi inkılabı başlamış ve üretim seri hale gelmiştir (Sakaoğlu, 2018: ss.82-85). Özellikle İngiltere'de ortaya çıkan dokuma sanayi eksenli endüstriyel gelişim, kitlesel üretimin lokomotifidir (Atalay, 2020). Sanayi Devrimi kısa zaman içerisinde tüm Avrupa'ya yayılmış ve dünya yeni bir düzene ayak basmıştır. Kitlesel üretim için gereken hammadde, işgücü, pazar gibi kaynakların bulunması amacıyla yapılan faaliyetler, Osmanlı Devleti için sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur (Güven, 2022: 195). Üretimden kaynaklı sermaye artışı sonucu Avrupa kıtası mali olarak güçlenmiş ve gelişmişlik düzeyini artırmıştır.

Geleneksel üretim modellerinin etkili olduğu Osmanlı Devleti de Sanayi Devriminin getirdiği yeniliklere entegre olmak amacıyla III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1807-1839) dönemlerinde bazı adımlar atılmıştır. İlk etapta yapılan yatırımların dönemin ihtiyaçları doğrultusunda özellikle askeri alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu dönemlerde gülle, mayın, top imalatının yanı sıra madencilik alanında da sanayi tesisleri kurulmuştur (Yanardağ, 2024). 1840'larda başlayan sanayileşme faaliyetleri Kırım Savaşı'nın (1853-1856) başlangıcına kadar sürmüştür, savaş sonrasında ise kurulan fabrikaların bir kısmı ayakta kalabilmiştir. Kırım Savaşı nedeniyle başlayan dış borçlar, kamu yatırımlarının zayıflamasına neden olmuş, dolayısıyla devlet eliyle yürütülen sanayileşme süreci yarıda kalmıştır (Kurt, 2013).

Sanayi üretiminin başlaması ile beraber Osmanlı Devleti'nde de mesleki eğitim yeniden düşünölmeye başlanmıştır. Klasik dönemde usta-çırak ilişkisi çerçevesi içerisinde yürütölen mesleki eğitimin yeni düzende beklenen başarıyı sağlayamayacağını değerlendiren Osmanlı Devleti, sanayinin ihtiyacı olan elemanların yetiştirilmesi amacıyla yeni eğitim kurumları kurmuştur. Sanayinin ihtiyacı olan ara elemanın yetiştirilmesi için ilk teşebbüs 1848 yılında Zeytinburnu'nda açılan Mekteb-i Sanayi olmuştur. Ancak bu mektep devletin içinde bulunduğu mali sıkıntılardan dolayı eğitime başlamadan kapanmak zorunda kalmıştır (Önsoy, 1989: 115).

Mekteb-i Sanayi girişiminin başarısızlığının ardından mesleki eğitimle alakalı önemli bir girişim Mithat Paşa tarafından yapılmıştır. Mithat Paşa 1863 yılında Niş'te İslahhane olarak isimlendirilen kurumlarını açarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir eğitim hareketinin başlamasını sağlamıştır. Bu okullara din ve ırk farkı gözetilmeksizin 5-13 yaş aralığındaki yetim ve öksüz çocuklar kabul edilmiştir. İslahhanelerle, bu çocukların kendi geçimlerini sağlayacak düzeyde meslek edinmelerine yardımcı olunması amaçlanmıştır (Koç, 2021: 2023). Niş'te uygulanan pilot uygulamada sağlanan başarının ardından ıslahhaneler birkaç yıl içinde Anadolu ve Rumeli'deki birçok vilayete yayılmıştır. 1867'den itibaren Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, Halep, Bosna, Erzurum, İzmir, Diyarbakır, Konya, Bağdat, Girit, Selanik, Bursa, İşkodra ve Selanik'te de birer ıslahhane kurulmuştur (Yıldırım, 2025).

Bu ıslahhanelerin hepsi erkek çocukların meslek edinmesi amacıyla kurulmuştu. 1868'de ise Ruscuk'ta kız çocukları için bir ıslahhane açılmıştır (Öztürk, 1999). 1860'lı yılların sonunda ise ıslahhanelerden edinilen tecrübelerden hareketle sanayi mektepleri kurulmaya başlanmıştır. Eğitim ve öğretim süresinin 5 yıl olarak belirlendiği sanayi mekteplerinde hem ilmi hem de mesleki eğitim verilmesi amaçlanmıştır. Örneğın, 1868 yılında Sultanahmet'te kurulan sanayi mektebinde demircilik, makinecilik, marangozluk, dökmeçilik, mimarlık, terzilik, urgancılık, kunduracılık, demiryolculuk, ciltçilik gibi alanlarda eğitim verilmiştir (Akyüz, 2006: 172)

Erzurum İslahhanesinin Kuruluşu ve Sanayi Mektebi'ne Dönüşümü

Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde başlattığı ıslahhane hareketinin diğer valiler tarafından da benimsendiği, Erzurum İslahhanesinin de bu zaman diliminde faaliyete geçtiği görölmektedir. Nitekim 1871 yılı itibariyle Erzurum İslahhanesinde Nazır Hüseyin Efendi, Kâtip Kahraman Efendi, Çulha Ustası Yusuf Ağa, Muhtab Ustası Mustafa Ağa'nın görev aldığı ve ıslahhane 21 öğrenci ile eğitim, öğretim yapıldığı anlaşılmaktadır (Erzurum vilayet salnamesi, 1871: 45). 1872 yılında öğrenci sayısı 31'e çıkan Erzurum İslahhanesi eğitim öğretime yine aynı kadro ile devam etmiş, Çulha Ustası Kevork Usta ve Kaya Usta isimli bir aşçı da ıslahhane görev yapmaya başlamıştır (Erzurum vilayet salnamesi, 1872: 48). 1873 yılı itibariyle Erzurum İslahhanesinde yönetici değişikliği olmuş, Hacı Raşid Bey müdür olarak atanmıştır. Ayrıca müfredata yeni meslek dalları eklenmiş, Kunduracı Ustası Abdölgafur Ağa ve Terzi Ustası Musa Ağa da öğretici olarak çalışmaya başlamıştır. Bu senede görölen gelişmelerden birisi de gayrimüslim öğrencilerin ıslahhaneye kaydının yapılması olmuş, 29 Müslöman öğrencinin yanı sıra 11 Hristiyan öğrenci de Erzurum İslahhanesinde eğitime başlamıştır. İslahhane

farklı milletlerden talebelerin bulunması sonucu bir yenilik de yapılmış Türkçe ve Ermenice derslerinin verilmesi amacıyla birer hoca istihdam edilmiştir (Erzurum vilayet salnamesi, 1873: 55).

1874 yılında eğitim kadrosu, meslek dalları ve talebe sayısında herhangi bir değişimin olmadığı Erzurum İslahhanesinde (Erzurum vilayet salnamesi, 1874: 55), 1875 yılı itibariyle birtakım değişiklikler yaşanmıştır. İslahhanenin Umum Müdürü Mehmed Mithat Efendi, İmalat Müdürü Mehmet İzzet Efendi, Muhtab Ustası da Ali Usta olarak görülmektedir. Bu mesleklerin yanında kundura, çulha ve terzilik gibi mesleklerin öğretimi ise usta yokluğundan dolayı yapılamamıştır. Öte yandan ıslahhanede verilen Türkçe dersini Yunus Efendi, Ermenice dersini de Antuvan Efendi isimli hocalar yürütmüştür (Erzurum vilayet salnamesi, 1875: 74). Bu dönemde dikkat çeken bir husus ise ıslahhanedeki genel eğitim faaliyetlerine dönük çalışmalardır. Nitekim Erzurum Valiliği, ıslahhanede kullanılması için kaynak kitap temin etmek istemiş ve bu amaçla Maarif Nezaretî'ne başvurmuştur. Maarif Nezaretî'nin de söz konusu talebi karşılıksız bırakmadığı anlaşılmaktadır. Nezaret, elif bâ-yı Osmani, muhtasar hesap risalesi, risale-i ahlâk, vezâif-i etfâl, yeni emsile, bina, maksud ve ilmihâl isimli risalelerden ellışer tane bastırarak Erzurum'a göndermiştir (BOA, MF.MKT, 25-92/16 Şubat 1875). 1876 yılında da ıslahhanede eğitim kadrosu genel itibariyle aynı kalmış, Türkçe Muallimi Abdullah Faik ve Çulha Ustası Karabet efendiler ıslahhanenin eğitim kadrosuna dahil olmuşlardır. Ayrıca bu sene öğretilen meslek dallarına yenisi eklenmiş, marangozluk eğitimi de verilmeye başlanmıştır (Erzurum vilayet salnamesi, 1876: 74).

Erzurum İslahhanesi 1877 yılında da eğitime devam etmiş, eğitim kadrosunda kısıtlı değişiklikler olmuştur. Bu dönem mektebin katıplığı ve Türkçe muallimliği görevi birleştirilerek Alırıza Efendi'nin uhdesine verilmiş, Çulha Ustalığı görevi ise Agop Usta tarafından yürütülmüştür (Erzurum vilayet salnamesi, 1877: 72). Açıldığı günden itibaren eğitim faaliyetlerini devam ettiren Erzurum İslahhanesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin çıkması dolayısıyla kapanmak zorunda kalmıştır. 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Harbi hem Kafkasya hem de Doğu cephesinde cereyan etmiş, savaşta Rusya galip gelmiş, Osmanlı Devleti ise ağır bir yenilgi almıştır. Savaş sonucu maddi ve manevi bir yıkım yaşayan Osmanlı Devleti, içerde ve dışarda ağır problemlerle karşılaşmıştır (Aydın, 1994). Mücbir sebepler sonucu kapanan Erzurum İslahhanesi uzun bir müddet hizmet verememiştir.

II. Abdülhamid'in iktidarının ilk yıllarında, çoğu kapanan ya da kapanma noktasına gelen ıslahhaneler sanayi mektepleri ismiyle yeniden açılmaya başlanmıştır. 1890'lardan sonra bu teşebbüs daha da hızlanmış bu mekteplere "Hamidiye" ismi verilmiştir (Yıldırım, 2012). Erzurum Sanayi Mektebinin aktif hale getirilmesiyle alakalı ilk teşebbüsler de bu döneme denk gelmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucu imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi uyarınca Osmanlı Devleti, Ermenilerin meskûn olduğu ve vilâyât-i sitte olarak adlandırılan Erzurum, Mamuretü'l-Aziz, Diyarbakır, Sivas, Bitlis ve Van vilayetlerinde ıslahat yapmayı taahhüt etmişti (Küçük, 1986: 1). Söz konusu ıslahatı uygulamak amacıyla da 1895 yılında Müfettiş Ahmet Şakir Paşa görevlendirilmişti (Karaca, 1993: 55). Anadolu'da teftiş faaliyetleri yürüten Ahmet Şakir Paşa, 1897 yılında Erzurum'dan Yıldız Sarayı'na bir telgraf çekmiş, Erzurum'daki çocukların mesleki bir beceri edinemediklerinden dolayı aç ve perişan halde olduklarını, bunun önüne geçilmesi için de Erzurum Sanayi Mektebinin tekrardan faal hale getirilmesini istemiştir. Mektebin açılmasının önündeki en büyük engel olarak maddi kaynak yokluğunu gören Ahmet Şakir Paşa, bunun aşılması için de Erzurum mal sandığının borçlandığı yaklaşık iki yüz bin kuruşluk meblağın bu mektebe tahsis edilmesini önermiştir. Ahmet Şakir Paşa ayrıca 1892-1894 yılları arasında baş gösteren kıtlıktan dolayı padişah tarafından Erzurum halkının ihtiyaçları için bağışlanan paradan 6160 kuruşun belediye kasasında olduğunu, bu meblağın da sanayi mektebine tahsis edilmesini istemiştir (BOA, Y.MTV, 140-108/24 Şubat 1897)¹.

Müfettiş Ahmet Şakir Paşa bu talebinden bir yıl sonra 1898'de yeni bir rapor tanzim etmiştir. Bu sefer probleme daha geniş bir zaviyeden bakan Ahmet Şakir Paşa, teftiş bölgesindeki yabancı okulların faaliyetlerine ve bu faaliyetlere karşı alınması gereken önlemlere dikkat çekmiştir. Ahmet Şakir Paşa raporunda, yabancı okulların ya tamamen kapatılmasını ya da sıkı bir denetime tabi tutulmasını, Doğu Anadolu'da Türk sanat okullarının açılmasını, Erzurum ve Amasya'da "Medrese-i Sanayi" isimli iki tam teşekküllü mektebin kurulmasını ve diğer vilayetlerde de bu tarz okulların tesisi için teşebbüse geçilmesini önermiştir. Ayrıca Ahmet Şakir Paşa çocuklara

¹ 1892-1894 yılları arasında Erzurum'da zirai üretimin önceki yıllara göre yüzde 30 ila yüzde 50 civarında bir düşüş göstermesi sonucu zahire kıtlığı yaşanmıştır. O dönemden gıda ihtiyacının giderilmesi maksadıyla devlet tarafından halka aynı ve nakdi yardımlar yapılmıştır (Altun, 2023: 239).

terzilik, demircilik, boyacılık, dokumacılık gibi bir takım mesleklerin öğretilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir (Polat-Haydaroglu, 1990: 38).

Görüldüğü üzere Anadolu'da mesleki eğitimle alakalı önemli bir boşluk vardır ve bu boşluk doldurulmalıdır. Nitekim Ahmet Şakir Paşa'nın Erzurum'da sanayi mektebi kurulması önerisinin dönemin Erzurum Valisi Mehmet Şerif Rauf Paşa tarafından da desteklendiği görülmektedir². Şöyle ki 1900 yılında alınan karar gereği ülkenin muhtelif yerlerindeki idadilerin bünyesinde talebelere teknik eğitim verilmesi amacıyla yeni şubeler kurulması kararlaştırılmıştır. Vilayetlerin hammadde ve ulaşım imkânlarının göz önünde bulundurularak alınan karara göre Aydın, Beyrut, Midilli ve Selanik vilayetlerinde ticaret ve sanayi; Ankara, Adana, Yanya, Edirne, Erzurum, Sivas, Kastamonu, Bağdad ve Halep'te ziraat; Konya ve Hüdavendigâr vilayetlerinde ziraat ve sanayi; Suriye, Trabzon ve İzmir'de ise ziraat, ticaret ve sanayi şubelerinin kurulması planlanmıştır. Erzurum Valisi Mehmet Şerif Rauf Paşa da bu kararla alakalı Maarif Nezareti'ne bir yazı yazarak Erzurum'da açılması planlanan ziraat şubesinin tek başına beklenen faydayı sağlayamayacağını belirtmiştir. Halkın önemli bir kısmının fakir olduğunu ve toprak sahibi olmadığını ifade eden Mehmet Şerif Rauf Paşa, ziraat şubesinin yanında bir sanayi mektebinin açılmasının şehir ekonomisine daha fazla katkı sağlayacağı fikrini savunmuştur. Vilayetteki tarımsal üretimin zayıflığından kaynaklı dezavantajlı durumu halkın mesleki becerilerinin geliştirilmesi ile dengelemeye çalışan Mehmet Şerif Rauf Paşa söz konusu yazıyla terzilik, kunduracılık, demircilik ve marangozluk mesleklerinin öğretildiği bir sanayi mektebinin açılmasını talep etmiştir (BOA, MF.MKT, 536-49-4/21 Aralık 1900). Mehmet Şerif Rauf Paşa'nın talebini inceleyen Maarif Nezareti, bu talebi haklı bulmuş ancak açılması istenen mektep ile kendilerinin açmayı planladığı sanayi şubelerinin aynı olmadığı gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir. Nezaret, Mehmet Şerif Rauf Paşa'nın talebi olan mektebin ıslahhane hükmünde olduğunu ve bu mektepte uygulamalı bir eğitimin ön planda tutulduğunu ancak adı geçen sanayi şubelerinde ise teorik bilgilerin verildiğini belirterek bu talebi yanıtızsız bırakmıştır (BOA, MF.MKT, 536-49-5/29 Ocak 1901).

Mehmet Şerif Rauf Paşa'nın 1901 yılında Selanik valiliği görevine atanmasının ardından da Erzurum'da bir sanayi mektebi kurulması fikrinin devam ettiği görülmektedir. Mehmet Şerif Rauf Paşa'nın yerine Erzurum Valiliği görevine atanan Mustafa Nazım Bey³ (BOA, İ.DH, 1388-11/28 Eylül 1901), 1906 yılına kadar Erzurum Valiliği görevini sürdürmüş, görev süresi dahilinde eğitim alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetlerin en dikkat çekenlerinden birisi olarak Erzurum Sanayi Mektebinin kuruluşu söylenebilir⁴. Erzurum Sanayi Mektebinin faaliyete geçmesi için öncelikli olarak kaynak arayışına giren Mustafa Nazım Bey'in söz konusu kaynağı tedarik edebilmek için alternatif kaynaklar kullandığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki ıslahhanelerin kuruluşundan beri bu mekteplerin ihtiyacı olan meblağ direkt olarak hazineden değil yerel bazı dinamiklerin harekete geçirilmesi suretiyle elde edilmekteydi. Eşraf ve devlet memurlarından iane toplanması usulüyle elde edilen meblağlara ek olarak bazı kamu kaynaklarının gelirlerinin ıslahhaneler hesabına tahsisi de sıkça başvurulan bir yöntemdi. Diğer bir gelir kalemi de faaliyete geçirilen ıslahhanelerdeki iş kollarında üretilen malların satışından elde edilen kârın mektebe kaynak olarak ayrılması seçeneği idi (Koç, 2006).

Vali Mustafa Nazım Bey'in de Erzurum Sanayi Mektebinin açılması için ihtiyacı olan kaynağı yukarıda belirtildiği şekilde temin ettiği görülmektedir. Vali Bey, ilk olarak Erzurum'a dışardan ithal edilen kışlık yakacaklardan bir duhûliye resminin⁵ alınmasını ve bu resimden elde edilecek gelirin de mektebe bağlanmasını talep etmiş ancak bu fikri kabul görmemiştir. (BOA, ŞD, 1523-15/ 23 Mart 1903; BOA, DH.MK, 673-32/24 Mart 1903). Sanayi mektebinin açılması için kaynak arayışını sürdüren Vali Mustafa Nazım Bey'in ilerleyen günlerde halktan ve

² Mehmet Şerif Rauf Paşa 26 Eylül 1895-29 Eylül 1901 yılları arasında Erzurum Valiliği görevini yürütmüştür (BOA. DH.SAİD.d, 3/72)

³ Mustafa Nazım Bey 28 Eylül 1901-5 Nisan 1906 tarihleri arasında Erzurum Valiliği görevini yürütmüştür (BOA. DH.SAİD.d, 25/72).

⁴ Mustafa Nazım Bey valiliği süresince vilayetin maarifle alakalı ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla önemli hizmetlerde bulunmuştur. Vali Bey, 8 Mart 1905 tarihinde Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir yazıyla göreve geldiği günden itibaren vilayet dahilinde yaptığı çalışmalarını aktarmıştır. Mustafa Nazım Bey, Erzurum'da deprem dolayısıyla yıkılan İnas Mektebi Rüşdi'sinin tamirati, Darü'l-muallimini İbtidaiye'nin yatılı kısmının faaliyete geçirilmesi, merkezdeki okulların odun ihtiyacının giderilmesi amacıyla merkeze yakın köylerde fidanlıkların oluşturulması, Erzurum mülhakatındaki 13 karyede yeni ibtidai mektep inşası, Erzurum merkezde bulunan Akmesic Camii'nin inşa edilmesi ve bu cami içerisinde bir kütüphane açılması, maarif hissesi kullanılarak merkez Erzinca Caddesi'nde yıllık 14 lira kira getirisi olan bir hane ve 31 adet arsa alınarak gelirlerinin maarif kalemine bağlanması, merkezdeki Mermer Hamamı'nın maarif idaresi adına tescili, Narman kazasındaki ibtidai mektebin genişletilmesi, Aşkale'de yarım kalan mektebin de halkın yardımıyla tamamlanması, Bayezit sancağındaki rüşdi mektebinin tamiri, Erzinca'da bir kütüphane açılması, İspir ve Tercan'da ise birer rüşdiye mektebinin inşası gibi faaliyetlerde bulunduğunu belirtmiştir (BOA, Y.PRK.UM, 74-1061/8 Mart 1905).

⁵ Şehirlere ticari amaçla getirilen her türlü metadan alınan Duhûliye resmi, Oktruva vergisi olarak da bilinmektedir. (Süme, 2016).

eşraftan iane toplamak suretiyle okulun inşası için gerekli olan meblağı topladığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Erzurum'da düzenlenen at yarışlarından elde edilen gelirin bir bölümünün mektebe aktarılması kararı da alınmıştır. Her yıl Erzurum'da düzenlenen at yarışlarına katılan atların sahiplerinden ve izleyicilerden alınan paradan yarışı kazananlara ödül olarak verilmek üzere bir kısmının ayrılması, arta kalan meblağın ise mektebe gelir olarak bağlanması hakkında karar çıkmıştır (BOA, DH. MKT, 731-21/ 29 Ekim 1903). Böylece mektebin devamlı sayılabilecek ilk maddi kaynağı oluşturulmuştur. Elde edilen kaynakların ardından günümüz Erzurum Ticaret Lisesi'nin yerinde bulunan eski ıslahhane binası tamir edilmiş ve mektebin faaliyete geçmesi için önemli bir adım atılmıştır. Bina ve maddi kaynak sorunun aşılmasının ardından Erzurum Sanayi Mektebi, Padişah II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihinin yıldönümüne denk getirilen bir törenle, 31 Ağustos 1904 tarihinde resmî olarak açılmıştır. Öyle ki mektebin açılışı için yaptıkları maddi desteklerden dolayı sanayi mektebi komisyonu heyeti üyesi ve Hüseyin Dergâhı Şeyhi Eşref Efendi, Attarlar Şeyhi Şakir Efendi, Tüccar Şeyhi Hacı Mehmed Efendi ve Kasımpaşa Camii Mütevellisi Arif Efendi beşinci dereceden mecidi nişanıyla; Belediye Meclisi Başkanlığı Nazım Efendi ise sâlise rütbesi ile taltif edilmişlerdir (BOA, DH. MKT, 893-20/ 21 Eylül 1904).

Mektebe Maddi Kaynak Sağlanması Amacıyla Yapılan Çalışmalar

Sanayi mekteplerinin giderlerinin karşılanması amacıyla bütçeden yıllık tahsisat yapılmamasından dolayı bu mekteplerin bir takım maddi sıkıntılar yaşadığı görülmüştür. Bu durumun bilincinde olan Vali Mustafa Nazım Bey, Erzurum Sanayi Mektebinin ilerleyen zamanlarda mali bir darlığa düşmemesi için bir takım ek önlemler almaya çalışmıştır. Mektebe sürekli bir gelir sağlanması amacıyla yapılan bu teşebbüslerde kamu adına yapılan iş ve işlemlerden ek bir vergi alınması ya da bu işlemlerden mektebe bir miktar pay ayrılması yöntemine başvurulduğu görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Erzurum Sanayi Mektebine gelir sağlanması amacıyla ilk olarak Erzurum'da düzenlenen at yarışlarından bir miktar pay ayrılmıştı. Ancak buradan gelecek para ile sağlam bir mali yapı oluşturulamayacağını değerlendiren Vali Mustafa Nazım Bey mektebe ek kaynak bulmak amacıyla bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Bu bağlamda ilk olarak Erzurum'da mesleki eğitimle alakalı devam eden bir geleneğin kaldırılması, yeni bir yapının tesis edilmesi, bu esnada elde edilecek gelirin de mektebe ayrılması önerilmiştir. (BOA, DH.MKT, 873-81-1/21 Haziran 1904; BOA, ŞD, 1524-12-1/12 Temmuz 1904)

Mustafa Nazım Bey, Erzurum'da hali hazırda herhangi bir sanat dalına intisab eden çocuklarla çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçen bir meslek erbabının söz konusu aşamaları geçerken umum esnafa ziyafet verdiklerini, bu geleneğin ise ilgili kişiyi maddi olarak zorladığını hatta bazı meslek erbabının da bu külfetten dolayı mesleğe girmekten çekindiği belirterek yeni bir usûl önerisinde bulunmuştur. Vali Bey, bu geleneğin kaldırılmasını, terfi edecek çırak ya da kalfanın esnaf büyüklerinden oluşan yedi kişilik bir heyet önünde imtihan edilmesini, adayın sınavdan başarılı olması durumunda ise sınav heyetinin imzasını taşıyan bir şehâdetnâme düzenlenmesini, ardından bu şehâdetnâmenin belediyeye gönderilmesini istemiştir. Söz konusu şehâdetnâmeye belediyede bir numara verilerek künyesinin bir deftere kaydedilmesini, bu esnada ustalardan yarım lira, kalfalardan iki mecidiye, neccar ve taşçı ustalarından birer, kalfalardan da yarımşar mecidiye alınmasını, kayıt altına alınan şehâdetnâmenin bu aşamalardan sonra sahibine verilmesi teklif edilmiştir. Mustafa Nazım Bey bu işlemde dolayı her yıl tahmini olarak dört ila on bin kuruş toplanabileceğini, bu meblağın da sanayi mektebine gelir olarak bağlanmasını önermiştir (BOA, DH.MKT, 873-81-1/21 Haziran 1904; BOA, ŞD, 1524-12-1/12 Temmuz 1904). Söz konusu teklif Dahiliye Nezareti tarafından incelenmiş, belirtilen meblağın mektebin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir (BOA, DH.MKT, 873-81-3/17 Ekim 1904).

Mustafa Nazım Bey'in bu önerisi ilk etapta Erzurum Sanayi Mektebine ek kaynak arayışı gibi gözükse de mesleki eğitimde yaşanan birtakım aksaklıkların tespiti açısından önemlidir. Nitekim söz konusu öneriyle mesleki eğitimde devlet kontrolünün getirilmesinin, keyfi uygulamaların önüne geçilmesinin ve bu alanda bir standardın oluşturulmasının amaçlandığı düşünülebilir. Öte yandan Mustafa Nazım Bey'in yeni kurulan sanayi mektebine birtakım misyonlar yüklediği de görülmektedir. Erzurum ahalisinin içerisinde bulunduğu fakirlik sorununu dile getiren Mustafa Nazım Bey, bu soruna çözüm olarak da sanayi mektebinin faaliyete geçmesini göstermiştir.

Örneğin Erzurum'da yapağının çokluğuna rağmen dokumacılık oldukça zayıf kalmıştır. Keza demircilik mesleği de öyledir. Bu iki mesleği yürüten esnafların hali hazırda eski usûlleri kullandıklarını, doğal olarak yeterli derecede gelir elde edemediklerini, bunun da vilayeteki sermaye birikimini olumsuz etkilediğini belirten Mustafa Nazım Bey, artık yeni bir eğitim usulünün gerektiğini, bunun da ancak sanayi mektebinin faaliyetleriyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Erzurum Sanayi Mektebinin faaliyete geçmesiyle talebelerin dini, ilmi ve mesleki

anlamda yeni usullere göre eğitileceğini, mezun olacak gençlerin öğrendikleri sanatları diğer mekteplerdeki talebelere öğreteceklerini, böylece yeni usul eğitimin tüm vilayete yayılacağını belirten Mustafa Nazım Bey, bu ifadeleriyle sanayi mektebiyle ilgili büyük bir beklenti içinde olduğunu göstermiştir. Vali Bey, bu denli önem atfettiği bir eğitim kurumunun yukarıdaki hedeflere uygun bir şekilde inşa edilmesi için mali olarak güçlü bir yapıda olması gerektiğini savunmuş ve Dahiliye Nezareti'nden yeni bir kaynak ihdası talebinde bulunmuştur. Mustafa Nazım Bey'in yeni önerisi ise vilayetteki hayvan ticareti üzerinden olmuştur. Pazarda satılan her koyun ve keçiden on; öküz, inek ve mandadan ise yirmi para vergi alınmasını, toplanan paranın mektebe aktarılmasını isteyen Mustafa Nazım Bey'e göre halk da sanayi mektebinin önemini kavradıkça bu vergiyi gönüllü olarak ödeyecek, böylece mektebin düzenli bir gelir kalemi olacaktır (BOA, DH.MKT, 909-18-1/13 Ekim 1904).

Mustafa Nazım Bey'in mekteple alakalı kaynak taleplerinin Dahiliye Nezareti tarafından temkinli bir şekilde karşılandığı görülmektedir. Dahiliye Nezareti, ilk etapta mektebin idaresi için ne kadar meblağın lazım olduğunu, talep edilen miktarın mektep idaresine yetip yetmeyeceğinin belirlenmesini, bu meblağın yetmemesi durumunda da eksik kalan kısmın temini yöntemi ile ilgili Erzurum Valiliğinden bilgi istemiştir (BOA, DH.MKT, 909-18-2/15 Kasım 1904). Mektebin dört yıllık ihtiyacının yüz bin kuruş olduğunu belirten Erzurum Valiliği, kaynak temini hususunda ısrarlı bir tutum sergilemiştir. Ancak Dahiliye Nezareti'nin hayvan ticareti üzerinden toplanmak istenen kaynağa sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Gerekçe olarak hesabın dört yıllık değil yıllık bazda yapılmasını, mevcut gelir kalemi olan at yarışlarından elde edilecek meblağın da bu gidere yetebileceği görüşünü savunan Dahiliye Nezareti, Erzurum Valiliğinden gelen talebi sadarete sevk etmiştir (BOA, DH.MKT, 909-18-3/16 Şubat 1905). Sadaret ise bu konuda Şurayı Devlet'in görüşüne başvurmuştur. Şurayı Devlet de bu teklife sıcak bakmamış ve teklifi reddetmiştir. Gerekçe olarak da talep edilen ek vergilerin tahsili durumunda vilayetteki hayvan ticaretinin sekteye uğraması ihtimali gösterilmiştir (BOA, DH.MKT, 909-18-4/17 Mart 1905).

Ancak ilerleyen günlerde Mustafa Nazım Bey'in sanayi mektebine kaynak arayışındaki ısrarı az da olsa meyvesini vermiştir. Şöyle ki, 1901 yılında Erzurum'da meydana gelen depremin yaralarının sarılması amacıyla 610045 kuruş iane toplanmış, bu meblağın 553893 kuruşu halkın ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla harcanmış, geriye de 56151 kuruş kalmıştır. Sadaret de kalan meblağı Erzurum Sanayi Mektebinin kullanımına tahsis ederek Mustafa Nazım Bey'in kaynak talebini karşılıksız bırakmamıştır. Öte yandan Mustafa Nazım Bey'in mektebe ek bir kaynak arayışının bir müddet daha devam ettiği görülmektedir. Nitekim Vali Bey bir kez daha hayvan ticaretinden bir miktar vergi alınmasını talep etmişse de bu talebine yine olumlu yanıt alamamıştır (BOA, ŞD, 1525-21-2/15 Temmuz 1905).

Erzurum Sanayi Mektebine kaynak üretmek için çeşitli formüller üreten Mustafa Nazım Bey ile Dahiliye Nezareti arasında geçen yazışmalarla alakalı bir hususa değinmekte fayda vardır. Tarafların sanayi mektebinin işlerliğinin artırılması hususunda karşılıklı olarak olumlu bir tutum sergiledikleri aşikârdır. Ancak Mustafa Nazım Bey'in sanayi mektebine kaynak arayışındaki ısrarının arka planının incelenmesi, bu ısrarın altında yatan nedenleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere Mustafa Nazım Bey Erzurum Valiliği zamanında maarifle alakalı önemli çalışmalar yapmıştı. Vali Bey'in maarif konusundaki hassasiyetinin vilayetteki gayrimüslim okullarının genel durumuyla alakalı olduğu, Osmanlı Devleti'nin mektepleriyle bu okullar arasındaki bazı farkların da bu hassasiyeti artırdığı söylenebilir.

Şöyle ki, Mustafa Nazım Bey, 30 Aralık 1905 tarihinde Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir telgrafla vilayetteki Müslüman ve Gayrimüslim eğitim kurumları hakkında bazı bilgiler vermiştir. Söz konusu telgrafa göre Erzurum merkezde 1800 hane Ermeni ahali meskûndur ve Ermeni nüfusun kadınlarının yüzde 60'ı, erkeklerinin ise yüzde 80'i okuryazardır. Yine Erzurum merkezde Ermenilere ait on adet okul bulunmaktadır. Toplamda 2060 öğrencinin eğitim gördüğü bu okulların eğitim sistemi ise Avrupalı tarzda kurgulanmıştır. 3 ila 7 yaş arasındaki çocuklar için Jardin d'infant (Çocuk Bahçesi) isimli kreşler açılmıştır. Buradan mezun olan çocuklar altı yıl eğitim görecekleri orta dereceli bir okula kaydedilmektedir. Bu okulların en meşhuru ise Sanasaryan Mektebidir⁶. Mektebin öğretmenleri Almanya ve İngiltere'de eğitim görmüştür ve kendilerine aylık iki bin kuruş maaş verilmektedir. Okulun Fransızca öğretmeni ise Fransa'dan özel getirtilmiştir ve 1300 kuruş maaş almaktadır.

⁶ 1881 yılında Rusyalı bir Ermeni tarafından 50 bin kuruş bağış yapılarak Erzurum'da kurulan Sanasaryan Mektebi görüntüde Erzurum'daki Ermeni çocuklarının bir meslek edinmesi amacıyla açılmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda mektep vilayetteki Ermeni şiddet olaylarının odak noktası haline gelmiştir. 1890 yılında Erzurum'da patlak veren Ermeni İsyanı'nın çıkışında önemli bir rol oynayan Sanasaryan Mektebi, faaliyette bulunduğu süre zarfında Ermeni tedhiş hareketi açısından önemli bir konumda yer almıştır (Yüksel, 2012).

Nitekim bu okuldan mezun olan çocuklar Fransızca diline ileri düzeyde hâkim oldukları için uluslararası alanda ticari ilişkiler kurmakta, dolayısıyla zenginleşmektedirler.

Buna karşın Maarif Nezareti'ne bağlı mekteplerde ise durum iç açıcı değildir. Mustafa Nazım Bey raporunda bu kısma özellikle dikkat çeker. Kendisi göreve başladığı zaman şehir merkezindeki ibtidai mekteplerin sayısı oldukça yetersizdir ve geçen zaman içerisinde sayıları artırılmıştır. Bu okulların öğretmen ihtiyacının karşılanması amacıyla vilayetteki Daru'l-muallimin aktif hale getirilmiş, idadi mektebinin öğrenci sayısı da 160'tan 320'ye çıkarılmıştır. Mustafa Nazım Bey'in maarifle alakalı değerlendirmelerinde en dikkat çekici kısım ise Maarif Nezareti'ne bağlı okullarda görev yapan muallimlerin maaşlarıdır. Yapılan düzenlemeler sonucu muallimlerin maaşlarının düşürüldüğünü belirten Vali Bey, bu nedenle her ders için bir branş öğretmeni bulmakta zorlandıklarını, bu nedenle bir öğretmenin birkaç farklı derse girdiğini, Fransızca dersine giren öğretmene ise 150 kuruş maaş verildiğini ifade etmiştir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere Erzurum'da faaliyet gösteren Ermeni okullarının maddi olanakları oldukça gelişmiştir ve bu durum kendi öğrencilerine nitelikli bir eğitimin verilmesine alt yapı hazırlamaktadır. Vali Mustafa Nazım Bey'in Erzurum Sanayi Mektebinin kaynaklarını geliştirme isteğinin de bu amaca hizmet ettiği, mali gücü yüksek bir sanayi mektebi vasıtasıyla talebelere nitelikli bir eğitim verilmesi amacının güdüldüğü söylenebilir (BOA, Y.MTV, 282-25/30 Aralık 1905).

Öte yandan Dahiliye Nezareti ise Mustafa Nazım Bey'in kaynak taleplerini daha geniş bir zaviyeden değerlendirmiş ve kırılğan ekonomik yapıyı göz önünde bulundurmıştır. Halkın alım gücünün zayıflığının karşısında yeni bir vergi kalemi ihdas etmeyi sakıncalı gören Dahiliye Nezareti'nin bu konuda haklılık payının olduğu söylenebilir. Nitekim 1906 yılında Erzurum'da patlak verecek olan isyan Hayvanat-ı Ehliye ve Şahsi Vergi isimli iki yeni verginin ihdasından dolayı yaşanmış ve Vali Mustafa Nazım Bey de bu isyanın bir sonucu olarak görevinden azledilmişti (Nehir, 2023). Vali Mustafa Nazım Bey'in yoğun bir mesai harcayarak inşa ettiği sanayi mektebinin eğitime başlaması için gerekli olan nizamname de 25 Mart 1905 tarihinde yürürlüğe girmiş ve mektep faaliyete başlamıştır.

Erzurum Sanayi Mektebi Nizamnamesi

Dönemin cari mevzuatına göre taşrada açılan sanayi mekteplerinin programları, mektebin bağlı bulunduğu illerdeki sanayi komisyonları tarafından, çevre şartları göz önüne alınarak yapılmaktaydı. Sanayi komisyonları tarafından hazırlanan bu programların ayrıca Dahiliye Nezaretine de onaylatılması gerekmekteydi (Çınar, 2007: 54). Erzurum Sanayi Mektebinin programı da bu şartlara uygun olarak hazırlanmış ve 25 Mart 1905 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 63 maddeden oluşan nizamname, mektebin faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için kaynak bir metin olmuştur. Nizamnamede dikkat çeken başlıca hususlar okulun idari yapısının teşekkülü, eğitim hizmetlerinin yapılandırılması ve öğrencilerin uyacakları disiplin kurallarının belirlenmesi olmuştur (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905; Nehir, 2020). Erzurum Sanayi Mektebi Nizamnamesi ilk olarak mektebin yönetim mekanizmasını ele almış ve kurumun idare tarzını belirlemiştir.

Mektebin İdaresi ve Genel Kurallar

Nizamnameye göre Erzurum Valisinin himayesindeki özel bir komisyon Erzurum Sanayi Mektebinin idaresini yürütecektir (md.1). Bu komisyon mektebin genel işleriyle ilgilenirken, komisyonun altında bulunan okul müdürü ve dâhiliye memuru ise mektebin eğitim-öğretim ve idari konularını yürütmekle görevlendirilmiştir. Harcama yetkilisi olarak belirlenen müdür, mektebin idaresiyle ilgili hususlarda birinci derece sorumlu tutulmuştur. Buna ek olarak mektebin gelir gider kayıtları, alım satım işleri, aylık icmal dökümü, yıllık kesin hesabın oluşturulması, okul dışı yazışmalar, talebe kabul ve kaydı, öğrencilerin disiplin işlemleri ve sair muamelatın yönetim komisyonuna sunulması gibi işler de yine mektep müdürü tarafından yürütülecekti.

Mektebin idari işlerinde müdürle müşterek sorumluluğu bulunan dahiliye memuru da okulun hesap, genel yazışma işlerini ve mubassırılık⁷ görevini üstlenmiştir (md.2-md.3-md.4). Mektebin yönetici sınıfında bulunan dahiliye memuru ve mubassırların mesai saatleri içerisinde tek tip kıyafet giymeleri uygun görülmüş, yine mektepte görevli muallimlerin de ders saatlerinde derslerine girmeleri ve eğitim faaliyetlerini aksatmamaları istenmiştir. Nizamname ile eğitim öğretimde devamlılığın sağlanmasına özel bir önem verildiği görülmektedir. Nitekim eğitim sürecinde herhangi bir aksaklık yaşanmaması için birtakım önlemler alınmış, mazeretsiz bir

⁷ Mubassır, mekteplerde düzeni ve inzibatu sağlayan kişilere verilen isimdir.

şekilde derse girmeyen muallimlerin maaşlarından kesinti yapılmasına karar verilmiştir. Bu durumun devamında ise söz konusu muallimin yerine bir vekil muallimin görevlendirilmesi, maaşının ise görevini aksatan muallimin maaşından kesilmesi suretiyle ödenmesi uygun görülmüştür (md.5). Mektepte görevli memurların disiplin suçu işlemesi durumunda da kendilerine birtakım cezalar verilmesi kararlaştırılmıştır. Örneğin bir memur işlediği bir suçtan dolayı -söz konusu fiil kişisel dosyasına kaydedilmesi şartıyla- birinci defa uyarılacaktır. Aynı suçu ikinci defa işlerse on beş günlük; üçüncü defa işlerse bir aylık maaşı kesilecektir. Söz konusu suçun dördüncü defa işlenmesi durumunda ise ilgili memurun memuriyetten çıkarılma cezasıyla tecziyesi uygun görülmüştür (md.61).

Nizamnamede mektepte uyulacak genel sağlık kurallarına da değinilmiştir. Mektebin sağlık işlerinden mektep tabibi sorumlu tutulmuş, kendisinin her sabah okula uğrayarak öğrencileri kontrol etmesi, hasta talebe varsa kendisini tedavi etmesi istenmiştir. Rutin kontrollerin dışında bir talebenin hastalanması durumunda ise talebenin öğretmeni veya ustası talebeyi mubassıra bildirecektir. Mubassır da hasta talebeyi hastane memuruna teslim edecektir. Mektep tabibi tarafından muayene edilene kadar hastane memurunun gözetiminde kalacak olan talebeye tedbir amacıyla sadece çorba verilmesi ve söz konusu talebenin tabibin onayı olmadan mektebe dönmemesi uygun görülmüştür (md.55). Talebelerin bireysel sağlığından sorumlu tutulan tabip toplum sağlığı kurallarını uygulamakla da mükellef tutulmuştur. Şöyle ki mektep tabibi rutin görevlerinin dışında ayda bir kez de mektebin tüm personelini sağlık kontrolden geçirerek mektepteki yiyecek ve içecekleri sağlığa uygunluk yönünden teftiş edecektir. Söz konusu teftiş esnasında şüpheli bir durum görülürse, bu durum bir rapor halinde okul idaresine bildirilecektir (md.6). Nizamname ile gündüzlü talebelerin uyacağı temizlik kuralları ve sağlık esasları bu şekilde belirlenmişti. Ancak ilerleyen zamanlarda mektebe yatılı öğrenci alınması ihtimali de göz önünde tutulmuş, böyle bir durumda uygulanması amacıyla bazı kurallar belirlenmiştir. Yatılı talebelerin çamaşır günü olarak çarşamba günü akşamı belirlenmiş, talebeden her hafta çarşamba günü akşamı kirli çamaşırını bir torbaya koyarak pusula karşılığında çamaşırçıya teslim etmesi yine o pusula karşılığında teslim alması istenmiştir (md.8). Talebelerin saçlarının kısa olmasına da dikkat edilmiş, bu amaçla bir talebenin ayda iki kez saçlarının kestirilmesi ve haftada bir kez hamama sokulması uygun görülmüştür. Söz konuş işlerden sorumlu kişi olarak da mubassırlar belirlenmiştir (md.9).

Eğitim Öğretim Faaliyetleri

Fakir ve yetim çocuklara meslek edindirmek amacı ile kurulan sanayi mekteplerinde belirli yaş aralığında bulunan çocukların mektebe kabulü uygun görülmüştür. Erzurum Sanayi Mektebine öğrenci kabulünde de bu kritere uyulduğu görülmektedir. Nizamnameye göre okula kayıt yaptırmak için talebenin yetim, fakir ve vilayet ahalisinden olması, 12 yaşından küçük 15 yaşından büyük olmaması, herhangi bir hastalığının bulunmaması şart koşulmuştur. Bu şartlara ek olarak kayıt esnasında öğrencinin velisi ile kendisine kefil olacak muteber bir şahsın hazır bulunması ve mahalle imamıyla muhtarın imzasını taşıyan bir ilmühaberinin ibrazı zorunlu kılınmıştır (md.34). Mektebe öğrenci kabulünde Erzurum vilayetinde yaşayan fakir ve yetim öğrencilere öncelik tanınmasına karşın varlıklı olup bir meslek öğrenmek isteyen öğrencilerin de mektebe kayıt yaptırmaları belirli şartlar dahilinde kabul edilmiştir. Buna göre okul ücretini ödemeleri şartıyla Erzurum'da yaşayan ya da diğer vilayetlerde ikamet eden talebelerin de mektebe kabul edilmeleri kararlaştırılmıştır (md.36). Yıllık 25 öğrencinin kabulünün öngörüldüğü (md.37), mektebin eğitim süresi de 5 yıl olarak belirlenmiştir (md.38). Erzurum Sanayi Mektebi eğitim programı talebelere hem mesleki hem de akademik kazanımlar edindirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla düzenlenen müfredata göre talebelerin başarılı sayılmaları için her iki alanın ortalamasına göre mutlak bir başarı elde etmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre talebeler, her üç ayda bir imtihan edilecekler (md.39), bir üst sınıfa geçmek için ulûm denen akademik derslerle sanayi alanındaki derslerinin not ortalamasını en az 2/3 oranında tutturmakla mükellef olacaklardır (md.40). Mektepte tüm öğrencilerin sorumlu olduğu akademik derslerin 5 yıllık bir program dahilinde verilmesi planlanmış, birinci yıldan beşinci yıla kadar giderek yoğunlaşan bir programın uygulanması kararlaştırılmıştır.

Buna göre talebelerin mezun olana kadar Tablo 1'de belirtilen müfredattan sorumlu olması uygun görülmüştür:

Tablo 1. Erzurum Sanayi Mektebinde Okutulan Dersler (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905)

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Resim, Zihinden hesaplama, Yazı, Elif bâ, Ahlâk
2.Sınıf	Dört işlem becerisi, Resim, Yazı ve Okuma, Ahlâk, İlmihâl
3.Sınıf	Kesirli Hesaplar, Defter Usulü, Yazı ve İmlâ, Ahlâk, Kitabet ve Kıraat, Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Resim
4.Sınıf	Hesaptan Tenasüb, Kavaid-i Lisaniye, Resim, Defter Usulü, Ulûmi'd-diniyye, Ahlâk, Hendese, Fransızca
5.Sınıf	Kavaid-i Lisaniye, Hendese, Resim, Defter Usulü, Ulûmi'd-diniyye, Ahlâk, Fransızca, Malûmat-ı Nafia

Erzurum Sanayi Mektebinde eğitim akademik ve mesleki olarak iki ana temel üzere planlanmış, bu amaçla talebelerin 5 yıllık eğitim süresi zarfında bir meslek dalını öğrenmeleri hedeflenmiştir. Mektepte talebelerin ilgi ve istidadına göre bir alana yönlendirilmesi için alternatif meslekler sunulmuş; dokumacılık, marangozluk, kunduracılık, terzilik, mürettiblik ve mücellidlik mesleklerinden birisine yönlendirilecek talebelerin bu meslekte beceri sahibi olmaları amaçlanmıştır (md.42). Mektepte mesleki eğitimin verilmesi amacıyla alanında uzmanlaşmış usta öğreticilerden istifade edilmesi kararlaştırılmış, formal bir eğitim düzeninde kendilerinin bilgi ve becerilerini talebelere aktarmaları istenmiştir. Nizamname ile mesleki eğitimin yürütülmesi süreci de belirli standartlara bağlanmış, usta öğreticilerle öğrencilerin yükümlülükleri karşılıklı olarak belirlenmiştir. Buna göre ustalar yazın sekiz kişin yedi saat çalışacaklardır (md.11). Öğrencilere ceza verme yetkisi bulunan ustalar (md.12), talebelerin sanathanelerdeki hal ve tavırlarından da sorumlu tutulmuşlardır (md.15). Yine talebelerin davranışları ve mesleki başarılarıyla alakalı kanaat notu kullanabilen ustalar, takdir ettiği bir öğrenciye ödül verilmesi amacıyla mektep müdürüne teklifte de bulunabilecektir (md.13). Sanathanelerde müfredat dışı bir kazanımın öğrencilere verilebilmesi için mektep müdürünün onayının alınması uygun görülmüş (md.14), böylece belirlenen hedeflerin dışında bir eğitimin verilmesinin önüne geçilmiştir.

Sanathanelerde elde edilen becerilerin ölçülebilmesi amacıyla talebelerin her üç ayda bir meslek dallarıyla alakalı bir eser ortaya koymaları mecburi kılınmış, ustaların da bu eserin yapımı aşamasında talebeye yardımcı olması istenmiştir (md.20). Meslekler arası bilgi alışverişini gerektiren durumlarda da mektep müdürünün bilgisi dahilinde iş birliği yapılmasına izin verilmiş böylece talebelerin mesleki açıdan gelişiminin önü açılmıştır. (md.17).

Sanathanelerde yürütülen eğitim faaliyetlerinin disiplinli bir şekilde yürütmesi için birtakım tedbirler alınmış ders esnasında talebelerin mazeretsiz bir şekilde sanathaneden ayrılmasına izin verilmemiş, ustaların bu konuda dikkatli davranması istenmiştir (md.19). Yine sanathanelerde yürütülen faaliyetler esnasında bir işin hatalı yapılması, gecikmesi ya da ihmalden kaynaklı bir zararın doğması durumlarında da ustalar sorumlu tutulmuş, ortaya çıkan zararın ustalardan tazmin edilmesi kararlaştırılmıştır (md.16).

Eğitim ve öğretimin beş yıl olarak planlandığı Erzurum Sanayi Mektebinde sanatla ilgili bölümlerin müfredatı da beş yıla yayılmış, talebe her yıl yeni bir becerinin kazandırılması amaçlanmıştır. Erzurum Sanayi Mektebinde mesleki eğitim dalları olarak okutulması düşünülen dokumacılık, marangozluk, kunduracılık, müretteplik ve mücellidlik sanatlarının beş yıllık müfredatları belirlenmiş ve aşağıda belirtilen şekliyle uygulanması planlanmıştır. Söz konusu meslek kollarından sadece terziliğin müfredatı hakkında bir malumat verilmemiş, diğer meslek dalları ile ilgili kazanımlar sınıflara göre detaylandırılmıştır.

Dokumacılık

Erzurum Sanayi Mektebinde bulunan alanlardan birisi “Dokumacılık”tır ve bu alana ilişkin o dönemde okutulan dersler Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Dokumacılık Alanına Ait Dersler (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905).

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Tel ulamak Kaleme iplik sarmak Gücü yapmak destgâha germek Düz bez dokumak
2.Sınıf	Çiçekli elvanlı dört ayakcıklı iğsiz düz; Üçü dördü bir dişte elvanlı ayakcıklı çevirmeli nisbet; Taksimatlı ve çiçekli altı ve sekiz ayakcıklı iğsiz-iğli; Elvanlı ve taksimatlı telli kumaş dokumak.
3.Sınıf	Toplu devir havlu, toplu taksimatlı havlu, sekiz ayakcıklı iğli kumaş dokumak. Basit derzin çözmek ve taraktan geçirmek. Sekiz ayakcıklı iğli ve taksimatlı kumaş derzin çevirmek.
4.Sınıf	Her türlü pamuk ipliği, kumaşları, her türlü levazımatıyla meydana getirmek.
5.Sınıf	İpekli ve bükü kumaş dokumak (md.43).

Marangozluk

Erzurum Sanayi Mektebinde bulunan alanlardan diğeri “Marangozluk”tur ve bu alana ilişkin o dönemde okutulan dersler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Marangozluk Alanına Ait Dersler (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905).

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Zımpara ve testere ile ağaç silmek Hasır örmek Boya ve cila vurmak Bıçkıyı nişan üzerine bürtmek
2.Sınıf	Törpüyü nişan üzerinde bürtmek Delik delmek.
3.Sınıf	Evvela taslak yapmak ve sonra törpü ve polat ile tesviye etmek.
4.Sınıf	Başlı başına bir iş yapıp çatmak, bir işi nisbet ve mikyasa tatbik etmek ve kalemkârlık yapmak.
5.Sınıf	Nakış alçı kabartma yapma Yaldız her nevi boya vurmak Bir şeyin nisbet ve mikyasıyla karakalem ve sulu boya resmetmek (md.44).

Kunduracılık

Erzurum Sanayi Mektebinde bulunan alanlardan diğeri “Kunduracılık”tır ve bu alana ilişkin o dönemde okutulan dersler Tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4. Kunduracılık Alanına Ait Dersler (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905).

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Çivi çakmak İlinti dikmek Perdaht ve kaba topuk yapmak ve kazımak
2.Sınıf	Sayasız kaba çocuk vezene işi yapmak
3.Sınıf	Sayasız erkek ayakkabısı dikişli olarak yapmak
4.Sınıf	Saya kesmek Ölçü almak.
5.Sınıf	Her çeşit ayakkabıyı ölçüp kesmek ve dikerek meydana getirmek (md.45).

Mücellidlik

Erzurum Sanayi Mektebinde bulunan alanlardan diğeri “Kunduracılık”tır ve bu alana ilişkin o dönemde okutulan dersler Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5. Kunduracılık Alanına Ait Dersler (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905).

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Kâğıt kırmak ve defter dikmek Kenar kesmek.
2.Sınıf	Mukavva meşin kesmek Şiraze örmek.
3.Sınıf	Okuyup yazmak Bir şeyi tarif ile yapmak.
4.Sınıf	Müzeyyen cilt yapmak
5.Sınıf	Müzehheb ve müzeyyen yumuşak cilt yapmak (md.47).

Litoğrafçılık-Bitoğrafçılık-Mürettiblik

Erzurum Sanayi Mektebinde bulunan alanlardan diğeri “Litoğrafçılık-Bitoğrafçılık-Mürettiblik”tir ve bu alana ilişkin o dönemde okutulan dersler Tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6. Litoğrafçılık-Bitoğrafçılık-Mürettiblik Alanına Ait Dersler (BOA, DH. MKT, 946-40/25 Mart 1905).

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Taş silmek Kum perdahtı, taşa yazı almak Transport usulünü öğrenmek.
2.Sınıf	Taşa renkli boyalı numunelerden cetvel yapmak Nispet ve kıyas üzerine taşa basmak.
3.Sınıf	Hurufatın ismi ve nev’i ve hurufat mahlutunu dağıtmak suretiyle kasanın gözlerini öğrenmek ve hurufatı diğeri ile birleştirerek yazı tertip etmek
4.Sınıf	Çiçekli ve çiçeksiz her türlü kalıp tertip etmek Bir el yazısının bitografındaki hacmini bulup levazım-ı sairesini ona göre hesap ederek hazırlama ve yazıyı tertip etme.
5.Sınıf	Bir matbaadaki tüm aletleri bilmek ve tek başına bir kitabı basabilmek (md.48).

Terzilik

Nizamnamede talebelerin sene sonunda bir üst sınıfa geçmeleri için belirli kriterleri yerine getirmeleri istenmiştir. Buna göre eğitim yılı boyunca derslerle alakalı öğretmenler tarafından dört imtihan yapılacaktır. Bu imtihanlar yazılı bir şekilde olacak ve imtihan evrakları tasdikli bir şekilde okul idaresine teslim edilecektir. Son imtihan ise mümeyyizler tarafından sözlü bir şekilde gerçekleştirilecek ve genel sınav hükmünde olacaktır. Mektep idaresinin yapacağı genel sınavda talebeler eğitim gördüğü sınıfla ilgili bilgi ve becerileri göstermekle mükellef kılınmışlardır. Nizamnameye göre her öğrenci yılın sonunda yapılacak olan genel sınav katılacak, mesleki ve akademik alanlardaki kriterleri yerine getirmek suretiyle bir üst sınıfa geçebileceklerdir.

Söz konusu kriterlere göre talebe hangi meslek dalının hangi sınıfında eğitim görüyorsa o yılın sonunda kendisinden istenen beceriyi gösterecek ve ortaya çıkardığı eserin teknik özelliklerini sözlü olarak anlatacaktır.

Sanatla ilgili yeterliliği gösteren talebe ayrıca akademik dersler kısmının her yıl okutulan dört ve beşinci derslerinden başarılı olmak zorundadır. Talebe bu iki kriteri yerine getirdiği takdirde söz konusu sınavdan geçer not alabilecektir. Sınavlarda verilecek not baremi ise iki ila on numara arasında tutulmuş, iki notu sıfır olarak kabul edilmiştir. Son olarak umum imtihanlarda birinci ve ikinci olan talebelerin isimlerinin süslü bir levhaya yazılarak okulun uygun bir yerine asılması kararlaştırılmıştır. İmtihan sonunda başarısız olan talebeye yeni bir sınav hakkı tanınmazken geçerli mazereti olan öğrenci için ek bir sınav yapılabileceği belirtilmiştir (md.51).

Mektebin Mali Durumu ve Gelir Gider Kalemleri

Erzurum Sanayi Mektebinin gelir gider dengesinin kurularak kaynakların etkili bir şekilde kullanılması amacıyla bir dizi tedbir alınmıştır. Nizamnamede, mektebin giderlerinin kendi ürettiği malların satımı sonucunda elde edilecek parayla karşılanacağı belirtilmiş, harcama yetkilisi olarak da mektep müdürü görevlendirilmiştir. Mektebin gelirlerinin kaydedildiği özel bir defterin olması, bu defterin mektep müdürü tarafından günü gününe eksiksiz bir şekilde tutulması istenmiştir. Mektep müdürünün ayrıca gelir gider icmalini senede iki kez doldurarak onay için valiliğe sunması da kararlaştırılmıştır (md.22). Nizamname ile mektebin üretimden kazandığı meblağın yanı sıra piyango, iane gibi kalemlerden de gelir elde etmesi uygun görülmüştür (md.24). Mektebin gelir kalemlerinin yanı sıra gider kalemleri de belirlenmiştir. Nizamnamede ana gider kalemleri olarak yemek, kıyafet ve personel maaşları gösterilmiştir (md.25). Sair gider kalemleri olarak da kırtasiye, temizlik, tefrişiye, ısınma, aydınlatma, hamam, mutfak, imtihan, ödül ve talebelerin traş masrafları belirtilmiştir (md.29). İdari işlerde ve temizlik işlerinde çalışan personele verilecek maaşın miktarı için de mektebin ana komisyonunun teklifi ve vilayet meclisinin kararı doğrultusunda ödeme yapılması kabul edilmiştir (md.28). Mektebin gider kalemleri bahsinde muhtemel bir harcama alanı da göz önünde tutulmuş, bu konuda da bazı harcama kalemleri belirtilmiştir.

Erzurum Sanayi Mektebi açılışında gündüzlü olarak öğrenci kabulünde bulunmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda mektebin yatılı öğrenci alması da düşünülmüş, buna yönelik bir takım yeni masrafların ortaya çıkacağı ön görülmüştür. Buna göre mektep yatılıya çevrildiği zaman öğrencilere yıllık bir ceket ve bir pantolon, dörder don ve gömlek, ikişer pamuklu mintan, dörder çift çorap, ikişer mendil, ikişer yüz ve yemek havlusu, ikişer püsküllü fes, bir çift iskarpin, bir çift lapçın kundura, üç yastık yüzü, yorgan ve yatak çarşafı ile üç yılda bir kaput verilmesi kararlaştırılmış, bu miktarların duruma göre azaltılıp çoğaltılabileceği belirtilmiştir (md.27). Talebelerin kullandıkları kişisel eşyaları ve kıyafetlerini belirlenen sürelerden önce eskitmemeleri ya da kırmamaları istenmiş, böyle bir durumda ise zararın kendisinden tahsil edileceği hükmü konulmuştur (md.57).

Nizamname ile mektebe ait paranın kontrolü için de birtakım önlemler alınmıştır. Buna göre sanathanelerde kullanılan malzemeler için özel bir defter tutulacak ve harcanan para bu defterin sağ kısmına kaydedilecektir. Malzemeler dışındaki sair giderler de defterin sol kısmına not edilecek, her ayın sonunda masraflarla elde edilen mamüller karşılaştırılarak sağlama yapılacaktır (md.30). Öte yandan sanathanelerde çalışan usta ve öğrencilerin çalıştıkları günlerin puantajlarının tutulduğu yevmiye defterlerinin mektep müdürü, dahiliye memuru, ustalar ve mubassırlar tarafından imza altına alınması kararlaştırılmıştır (md.31). Mektebin demirbaş eşyalarının kaydedilmesi amacıyla da bir defter oluşturulmasına, tüm eşyaların cinsine göre bu deftere kaydedilmesine karar verilmiştir (md.33). Kayıtların tutulduğu defterlerin çok iyi bir şekilde korunması ve sonraki yönetimlere devredilmesi istenmiştir (md.62).

Talebelerin Ödüllendirilmesi ve Cezalandırılması ile İlgili Hususlar

Erzurum Sanayi Mektebi nizamnamesine göre talebelerin birinci vazifeleri güzel davranışta bulunmak ve icra ettikleri sanatı öğrenmektir (md.53). Nitekim söz konusu nizamnamede talebelerin ders ve mesleki başarılarının artırılmasına yönelik bazı adımların atıldığı görülmektedir. Talebelerin güzel davranışlarını pekiştirmeye yönelik atılan bu adımlarla rekabetçi bir eğitim ortamının oluşturulması hedeflenmiştir. Örneğin bir öğrenci bir gün içerisinde bir kabahat işlemez o günkü dersini öğrenir, verilen vazifeyi hakkıyla ifa eder, ahlaktan, dersten, sanattan tam not alırsa bir aferin varakası almaya hak kazanacaktır. Bir ayda dört aferin varakası alan öğrenciye ise müdür tarafından bir tahsinnâme⁸ ibraz edilecektir. Tahsinnâme alan öğrenci birinci sınıfta ise yüz para, ikinci sınıfta ise beş kuruş, üçüncü sınıfta on kuruş, dördüncü sınıfta on beş, beşinci sınıfta ise yirmi kuruş mükâfât-ı nakdiye alacaktır. Üç ay zarfında üç tahsinnâme varakası alan talebeye müdür tarafından bir varakâ-yı takdiriye,

⁸ Osmanlı Devleti'nde öğrencilere ve devlet memurlarına başarılı olmaları durumunda verilen takdir belgesidir.

altı ayda iki varakâ-yı takdiriye alan talebeye ise mektep heyeti tarafından varakâ-yı taltifiye verilecektir. Bir sene zarfında iki kez varakâ-yı taltifiye alan talebenin koluna bir sırma şerit takılacak ve kendisine müzehheb bir imtiyaz takdim edilecektir. Bu ödülü alan talebe diğer öğrencilere göre avantajlı bir konuma geçecektir (md.49). Ayrıca sene sonunda yapılacak imtihanda sanat ve ulûmdan birinciliği kazanan talebeye sanatına ve dersine uygun bir hediye verilmesi de kararlaştırılmıştır (md.50). Talebelerin akademik ders zamanında derslerini, mesleki eğitim zamanında ise atölyedeki faaliyetlerini yürütmesi istenmiş, teneffüs dışında gayri ciddi davranışlarda bulunmaları, yemek saatleri dışında ise bir şey yiyip içmeleri yasaklanmıştır. Talebelerin mektep içerisinde düzenli, elbiselerinin temiz; ders araç gereçlerinin ise derli toplu olması, bu kurallara uymayan öğrencilerin ise ustabaşı tarafından uyarılmaları uygun görülmüştür. Yine mektep içerisindeki hiyerarşik yapının korunması hedeflenmiş, bu amaçla talebelerin istek ve şikâyetlerinin aşağıdan yukarıya doğru çıkması için bir hiyerarşi oluşturulmuştur. Buna göre talebe, istek veya şikâyet durumunda önce muallimine, ardından mubassırına daha sonra dahiliye memuruna son olarak da okul müdürüne başvuracaktır (md.54).

Alınan tüm önlemlere rağmen mektepte çıkabilecek disiplin suçlarının tecziyesi için de bazı kurallar konulmuştur. Talebelerin istenmeyen davranışlarda bulunmaları durumunda ise uygulanacak cezalar hafiften ağıra doğru sıralanmıştır. Örneğin bir talebe kasten yapmadığı bir hatadan dolayı uyarılacak, aynı hatayı ikinci defa tekrarlırsa teneffüste kısa bir süre ayakta bekleme cezasıyla cezalandırılacaktır. Bu hatanın üçüncü defa tekrarlanması durumunda ise talebenin istihkakı olan ekmeğinin yarısının kesilmesi suretiyle cezalandırılmasına karar verilmiştir. Talebeler tarafından kabahat işlenmesi durumunda ise cezaların biraz daha ağırlaştığı görülmektedir. Buna göre bir talebe tarafından işlenen kabahatte öğrencinin ilk olarak öğlen hem teneffüsten hem de yemekten alıkonulma cezası ile cezalandırılması uygun görülmüştür. Kasten yapılan kabahatlerde ise talebelerin izin kullanma haklarından mahrum bırakılması kararlaştırılmıştır. Örneğin bir talebe bilerek bir kabahat işlerse evine gitmek için kullandığı izni kullanamaz, şayet böyle bir izni yoksa hafta sonu gezi için verilen izinden mahrum bırakılır. Mektep malına bilerek zarar verme, talimatlara aykırı davranma, vazife esnasında atalet gösterme gibi fiillerde ise ceza olarak iki saatten iki güne kadar hapis cezası; mektepten kaçmak, yasaklı bir iş yapmak, yasaklı bir maddeyi mektebe sokmak, terbiyeye aykırı söz söylemek, yanlış bir iş ya da eyleme başka bir öğrenciyi ortak etmek gibi fiiller için de talebeye iki günden iki haftaya kadar hapis cezası verilmesi uygun bulunmuştur. Bir hafta içinde aynı suçtan iki kez cezalandırılan talebenin cezasının ise bir kademe fazlası olmasına karar verilmiştir. Ceza hakkındaki hükümlerin en ağırı ise diğerlerine göre daha ağır fiillere uygulanmıştır. Buna göre talebelerin izinsiz ve vakitsiz bir şekilde yetkisi olmayan bir mahalde bulunması, izinsiz bir şekilde dışarıyla haberleşmeleri, münasebet kurmaları, dışarıyla alışveriş yapmaları yasaklanmıştır. Bu fiilleri yapan talebelerin okuldan ilişkisinin kesilmesi, gerekirse haklarında adli takibat yapılması uygun görülmüştür (md.54). Mektepte uygulanan cezaların kaldırılması için de bazı kriterlerin konulduğu görülmektedir. Talebeye cezayı veren makama söz konusu cezayı affetme yetkisi verilmiştir. Talebelere verilen cezaları kaldırma yetkisi bir de mektep müdürüne aittir. Öte yandan müdürün öğretmen ya da usta tarafından verilen cezayı artırma yetkisi de mevcuttur. Keza talebelere kabahatleri karşılığında verilen yemekten ve izinden alıkonulma cezalarının kaldırılması için bir fırsat verilmiş ve cezalı talebenin bir aferin alması durumunda cezasının affedileceği belirtilmiştir. Yine tevkif cezasının kaldırılması için iki aferin; bir izinsizlik cezasının affi için de bir tahsin varakasının alınması şartı koşulmuş, bu durumda söz konusu cezasının müdür tarafından kaldırılabilceği belirtilmiştir (md.52).

Nizamnamenin dikkat çeken yanlarından birisi de talebelerin mektep dışındaki davranışları hakkındaki hükümleridir. Talebelerin mektebin itibarını zedeleyecek davranışlarda bulunmalarının önüne geçilmesi amacıyla bazı önlemler alınmış, mektep dışında işlenen kabahatlerin cezasının mektep içindeki cezaya nispetle iki kat daha fazla uygulanması kararlaştırılmıştır (md.59). Örneğin hafta sonu izinlerini mektep dışında geçiren talebelerin çarşıda pazarda gezmesi, uygunsuz yerlerde oturması, yabancılarla görüşmesi, kıyafetlerinin dağınık olması ve sigara kullanması yasaklanmıştır (md.60). Talebelerin hafta sonları ev izinlerine çıkmaları da belirli şartlara bağlanmıştır. Tatil günü velisi tarafından okuldan alınan talebenin ertesi gün belirlenen saatte okulda olması, bu saati aşmaması istenmiştir (md.55). Erzurum Sanayi Mektebi, detayları yukarıda verilen nizamname ile hizmete girmiş ve öğrenci kabulüne başlamıştır. İlerleyen zamanlarda da mektebin mevcudiyetini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum dönemin valisi Mustafa Nazım Bey'in mektebin devamıyla alakalı çabalarının bir karşılığı olarak görülebilir.

Erzurum Sanayi Mektebinin Hizmete Girmesinin Ardından Yaşanan Gelişmeler

1905 yılı itibariyle nizamnamesi hazırlanan Erzurum Sanayi Mektebinin faaliyetlerine hemen başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim mektebin kısa sürede dikkat çekici bir ilerleme kaydettiği söylenebilir. Keza bu durum Erzurum Valiliği tarafından da görülmüş ve bu konuda bir taltifat talebinde bulunulmuştur. Mektebin düzeni ve eğitim öğretimdeki başarısından dolayı Erzurum Valisi Mustafa Nuri Paşa Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne yazdığı bir yazıyla Mektep Müdürü Şerif Efendi'ye bir adet sanayi madalyası verilmesini istemiştir (BOA, İ.TAL, 477-69-2/13 Ağustos 1907). Bu talep bilinmeyen nedenlerle hemen uygulanmamıştır. Söz konusu madalya 22 Şubat 1912 tarihli bir iradeyle o dönemde de mektep müdürlüğü görevini yürüten Şerif Bey'e verilmiştir (BOA, İ.TAL, 477-69-6/22 Şubat 1912).

Nitekim bu başarının somut göstergesi sayılabilecek birtakım gelişmelerin varlığı da göze çarpmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Erzurum Sanayi Mektebinin ilk açılışında dokumacılık, marangozluk, kunduracılık, mürettiblik, mücellidlik ve terzilik gibi meslek dallarının öğretimi yapılacaktı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın arefesinde alınan bir kararla Erzurum Sanayi Mektebinde bir dökümhane açılması kararlaştırılmıştır. Silah yapımı başta olmak üzere diğer önemli alanlarda hizmet vermesi beklenen dökümhane için gerekli olan alet edevatın Batum üzerinden Erzurum'a getirilmesi amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti'nin Rus makamlarıyla yaptığı görüşmeler sonucu dökümhanenin ihtiyacı olan malzemeler gümrük vergisinden muaf tutulmak suretiyle Erzurum'a getirilmiştir (BOA, DH.İD, 82-16-7/5 Nisan 1914).

Yine bu dönemlerde mektebin Almanya'ya talebe gönderdiği de anlaşılmaktadır. Bilgi ve birikim kazanması amacıyla 1914 yılında Zeki, Mustafa, Necati ve Aleksan isimli talebeleri Almanya'ya gönderen mektep idaresi döndükleri zaman bu öğrencilerden muallim olarak faydalanmayı planlamıştır. Adı geçen talebelerin Almanya'da kaldıkları süre zarfında eğitim masraflarını karşılamayı taahhüt eden mektep idaresi, yeni mesleklerin öğrenimi için önemli girişimlerde bulunmuştur. Söz konusu talebelere Birinci Dünya Savaşı esnasında tahsisat göndermekte zorlanan mektep idaresi ilerleyen zamanlarda bu sorunu çözmüş ve talebelerin tahsisatını göndermiştir (BOA, DH.UMVM, 79-8-3/13 Kasım 1916; BOA, DH.UMVM, 79-8-6/4 Ağustos 1917).

28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan ve Osmanlı Devleti'nin de katıldığı Birinci Dünya Savaşı esnasında da mektep faaliyetlerini sürdürmüştür. Savaş şartları dolayısıyla yaşanan mali darboğaza rağmen Erzurum Sanayi Mektebinin ayakta tutulması için tüm imkanlar seferber edilmiştir. Mektebin faaliyetlerini sürdürmesi için ihtiyacı olan paranın temini amacıyla Dahiliye Nezareti ile görüşen Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey⁹, emvâl-i metruke¹⁰ mallarından bir kısmının mektebin ihtiyaçlarının giderilmesi için kendilerine tahsis edilmesini talep etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 503-55-1/1 Ocak 1916). Sanayinin gelişimi için bu hamlenin yapılmasını elzem gören Hasan Tahsin Bey'in bu talebi Dahiliye Nazırı Mehmed Talat Bey tarafından uygun görülmüştür. Emvâl-i metrukeden elde edilecek kaynağın dikkatli bir şekilde kullanılması için azami dikkat gösteren Mehmed Talat Bey, söz konusu kaynağın kullanımına sadece sanayi mektebinin ihtiyaçları için harcanması şartıyla izin vermiştir (BOA, DH.ŞFR, 59-225/5 Ocak 1916).

Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum ve Trabzon'un Rus işgaline düşmesinin ardından her iki vilayetteki sanayi mektebi öğrencileri için bir karar alınmış ve bu öğrenciler Sivas Sanayi Mektebi'ne nakledilmişlerdir (BOA, DH.UMVM, 143-30/20 Ekim 1916). Kendi talebelerinin yanında bir de Trabzon ve Erzurum Sanayi Mektebi talebelerine eğitim vermek zorunda kalan Sivas Sanayi Mektebi'nin tahsisatının kısa sürede bitmesi üzerine Sivas Valisi Ahmed Muammer Bey¹¹ Dahiliye Nezareti'ne başvurmuş ve ek bir tahsisat talep etmiştir. Savaşın en ağır dönemlerinde bile sanayi mekteplerinin eğitiminin devamı için gereken adımları atan hükümet Sivas Sanayi Mektebi'ne 64800 kuruşluk bir tahsisat ayırmış ve mektebin faaliyetlerini sürdürmesini sağlamıştır (BOA,

⁹ Hasan Tahsin [Uzer] Bey 5 Ekim 1914-27 Temmuz 1916 tarihleri arasında Erzurum Valiliği görevini yürütmüştür (BOA. DH.SAİD.d, 81/481-150/279).

¹⁰ Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı esnasında cephe güvenliğini sağlamak amacıyla 27 Mayıs 1915 tarihinde "Vakt-i seferde icraat-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askerîyece itihaz olunacak tedâbir hakkında kanun-ı muvakkat" isimli bir kanun çıkarmış ve Anadolu'daki Ermenileri Suriye taraflarına göç ettirmiştir. Bu kanun kapsamında göç ettirilen Ermenilerden kalan mallar ise "Emvâl-i Metruke" olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti Emvâl-i Metruke mallarının hangi koşullarda kullanılacağına dair bir takım hukuki düzenlemeler yapmıştır. Bu amaçla çıkarılan 26 Eylül 1915 tarihli kanun ve bu kanunun uygulama biçimini bildiren 8 Kasım 1915 tarihli nizamnamenin 16. maddesi ile "Kiliselere mevcut eşya, resimler ve kutsal kitaplar deftere yazılarak korunacaktır. Okullarla manastırların bütün okul malzemelerinin kullanım hakkı maarif idarelerine devrolunur" maddesi yer almaktaydı. Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'in kullanım izni talep ettiği emvâl-i metruke mallarının kullanımına da bu kanun uyarınca onay verilmiş olmalıdır (Temizgüney, 2017).

¹¹ Ahmed Muammer Bey 8 Mart 1913-30 Ocak 1917 tarihleri arasında Sivas valiliği görevinde bulunmuştur (BOA. DH.SAİD.d, 93/289).

DH.UMVM, 144-15-2/20 Aralık 1916; BOA, DH.UMVM, 143-80-1/29 Aralık 1916). Erzurum'un 12 Mart 1918'de Rus işgalinden kurtarılmasının ardından sanayi mektebi binası bir dönem Erzurum Sultanisi olarak kullanılmış; ardından Albayrak ve Cumhuriyet mektepleri olarak hizmet vermiştir. Erzurum Sanayi Mektebi binası son olarak 1940'lı yıllardan itibaren Erzurum Ticaret Lisesi'nin kullanımına tahsis edilmiştir (Küçükugurlu, 2025: 125).

Sonuç

Avrupa'da başlayan Aydınlanma Çağı dünyada önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Usta-çırak ilişkisi içerisinde yürütülen üretim faaliyetleri, bu çağda yerini kitlesel üretime bırakmıştır. Üretilen malın çokluğu ve bu maldan elde edilen gelirin fazlalığı nedeniyle sanayi inkılabını yapan ülkelerde önemli bir sermaye birikimi olmuştur. Nitekim bu durum hala eski düzen üretim yapan devletleri ise olumsuz etkilemiştir. Keza eski düzen üretim yapan devletlerden birisi olan Osmanlı Devleti'nin de bu olumsuz durumdan etkilendiği görülmektedir. Başlangıçta birincil ihtiyaç olarak gördüğü askeri teçhizatın seri üretimi için teknoloji transferi yapan ve fabrikalaşma yoluna giden Osmanlı Devleti, süreç içerisinde sivil bazı adımlar da atmıştır. Kuruluşunda sosyal bir sorumluluk projesi olarak başlayan ancak zamanla önemli bir misyon üstlenen ıslahhaneler, atılan bu adımlardan bir tanesidir.

Mithat Paşa'nın kimsesiz ve yetim çocukları meslek sahibi yapmak amacıyla ilk olarak 1863 yılında Niş'te açtığı İslahhane, zamanla tüm imparatorluk sathına yayılmış, bunlardan bir tanesi de Erzurum'da açılmıştır. Erzurum İslahhanesi bir müddet faaliyette bulunmuşsa da ilerleyen zamanlarda zorunlu nedenlerden dolayı kapanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla kapanan Erzurum İslahhanesi, imparatorluğun diğer bölgelerindeki ıslahhanelere nazaran dezavantajlı bir süreç yaşamıştır. Örneğin aynı dönemlerde açılan ve sürekli hizmet veren Bursa ve Selanik ıslahhanelerdeki bilgi ve sermaye artışı Erzurum İslahhanesinde görülemez. Bu durum ıslahhanenin gelişimini doğal olarak sekteye uğratmıştır. Ancak Erzurum İslahhanesinin açık olduğu süre zarfında vilayetteki mesleki eğitime kayda değer bir tecrübe kazandırdığı, 1904 yılında açılan Erzurum Sanayi Mektebinin kurulması sürecinde de önemli bir alt yapı oluşturduğu söylenebilir.

Toplumsal ve ekonomik olarak önemli bir misyon üstlenen sanayi mekteplerinin kurulması için merkezi bütçeden kaynak tahsisi yapılmaması bu mekteplerin açılışını zorlaştırmıştır. Ancak her türlü zorluğa rağmen yerel bürokrasisinin Erzurum Sanayi Mektebinin açılması için yoğun bir çaba sarf edildiği görülmektedir. Kısa vadede fakir çocukların bir meslek edinmesi ve bu yolla geçimini sağlaması amacıyla açılan Erzurum Sanayi Mektebi toplumda ciddi bir karşılık bulmuş ve zaman içerisinde önemli bir gelişim göstermiştir. Kuruluşundan yaklaşık on yıl sonra yurt dışına talebe gönderebilecek seviyeye gelen mektep finansal olarak da güçlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında faaliyetlerini sürdüren Erzurum Sanayi Mektebi, ilerleyen yıllarda da varlığını sürdürmüş ve Erzurum'daki mesleki eğitimin gelişmesi noktasında önemli bir aşama olmuştur. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan ve mesleki eğitime bir standart getiren sanayi mektepleri, cumhuriyet döneminde de önemli bir misyon üstlenmiştir.

Günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumu bünyesinde teşkilatlanan mesleki eğitim kurumları sanayi ve teknolojinin ihtiyacı olan ara elemanları yetiştirmektedirler. Bir dönem "Meslek Lisesi, Memleket Meselesi" sloganıyla önemi vurgulanan bu okulların önemi son dönemlerde yaşanan bazı olaylar sonucu iyice ortaya çıkmıştır. Yakın geçmişte tüm dünyayı etkileyen Covid 19 pandemisi zamanında maske, dezenfektan gibi koruyucu malzeme üretimi yapan meslek liseleri, deprem zamanlarında da çadır dikmişler ve önemli bir toplumsal ihtiyacı gidermişlerdir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayın süreci ile ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Mali Destek

Yazar(lar) bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma, tek yazarlı olup yazarın katkı oranı %100'dür.

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Approval Information

“Erzurum Sanayi Mektebi” adlı çalışma kapsamında herhangi bir anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, ya da başka görüşme teknikleri kullanarak katılımcılardan veri toplamadığımı, insan ve hayvanlar üzerinde deney, vb. yapmadığımı, kişisel verilerin korunması kanununu ihlal etmediğimi, sorumlu yazar olarak bu belgenin doldurulması noktasında diğer yazarları haberdar ettiğimi bildirir; Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardan olduğunu sorumlu yazar olarak beyan ederim.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2006). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Yayınevi.
- Altun, E. (2023). *Erzurum merkez sancağında âfetler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Atalay, B. (2002). *Osmanlı sanayileşmesi hakkında düşünceler*. Türkler Ansiklopedisi C14, (ss.1104-1106). Yeni Türkiye Yayınları.
- Aydın M. (1989, 28-30 Haziran). *Sultan II. Mahmud döneminde yapılan nüfus tabirleri* [Sözlü sunum]. Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, İstanbul.
- Aydın, M. (1994). *Doksanüç harbi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C9, 498-499.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye İdari (DH.İD), 82/16-7.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), 673/32, 731/21, 873/81-1, 893/20, 909.18-2, 909.18-3, 946.40.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Sicilli Ahvâl Defterleri (DH.SAİD.d), 3/72, 25/72, 93/289, 81/481, 150/279.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 59/225, 503/55-1
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayyat Müdürlüğü (DH.UMVM), 79/8-3, 79/8-6, 143/30, 143/80-1, 144/15-2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dahiliye (İ.DH), 1388/11
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Taltifat (İ.TAL), 477/69-2, 477/69-6.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Mektûbi Kalemi (MF.MKT), 25/92, 536/49-4, 536/49-5.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 1523/15, 1524.12-1, 1525.21-2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y..EE..d...), 413.3.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvia (Y.MTV), 140/108, Y.MTV.282.25.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Umumi (Y.PRK.UM), 74/1061
- Çınar, E. (2007). *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meslekî ve teknik eğitim* [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Erzurum vilayet salnamesi 1871.
- Erzurum vilayet salnamesi 1872.
- Erzurum vilayet salnamesi 1873.
- Erzurum vilayet salnamesi 1874.
- Erzurum vilayet salnamesi 1875.
- Erzurum vilayet salnamesi 1876.

- Erzurum vilayet salnamesi 1877.
- Güven, İ. (2022). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Karaca, A. (1993). *Anadolu ıslahatı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*. Eren Yayıncılık.
- Koç, B. (2006). Islahhanelerin finans olanakları ve iç işleyişleri, *OTAM*, 20, 185-196.
- Koç, B. (2021). *Osmanlı modernleşmesi ve Midhat Paşa-Tuna vilayeti Meclisleri ve yeniden yapılanma çabaları*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Küçük, C. (1986). *Osmanlı diplomasisinde Ermeni meselesinin ortaya çıkışı 1878-1897*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Küçükuşurlu, M. (2025). *Erzurum tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nehir, N. (2023). *II. Abdülhamid dönemi vergi ayaklanmaları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Nehir, N. (2020, 22-24 Ekim). *Erzurum sanayi mektebi nizamnamesi (1905)* [Sözlü Sunum]. 4. Uluslararası Mersin Sempozyumu, Mersin.
- Önsoy, R. (1989). *Tanzimat dönemi Osmanlı sanayi ve sanayileşme politikası*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, C. (1999). *Islahhâne*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C19 (ss. 190-191), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Polat-Haydaroğlu, İlknur. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okullar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2018). *Türkiye eğitim tarihi 11-20. yüzyıllar*. Alfa Yayıncılık.
- Serveti Fünûn. 21 Mart 1918.
- Süme, Mehmet. (2016). Osmanlı vergi uygulamalarına bir örnek: Oktruva Resmi. *Belleten*, 80(288), 531-546.
- Temizgüney, Firdes. (2017). *Emval-i metruke meselesi: Ermenilerden kalan mallar, 1915-1923*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yanardağ, A. (2024). Osmanlı sanayileşme çalışmalarının eğitime yansması: Sivas Islahhanesi'nden sanayi mektebine. *Turkish History Education Journal*, 13(1), 124-141.
- Yıldırım, M.A. (2012). II. Meşrutiyet devrinde vilayet sanayi mekteplerini yeniden yapılandırma girişimleri: Vilâyât Sanayi Mektepleri tertibatı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(52), 135-170. <https://doi.org/10.1501/Tarar.0000000524>.
- Yıldırım, M.A. (2025). *Islahhane*. Türk Maarif Ansiklopedisi. Erişim: <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/islakhane>
- Yüksel, M. (2012). Erzurum, Bitlis ve Mamuretülaziz vilayetlerindeki Ermeni isyanları (1890-1905). *Ermeni Araştırmaları*, 43, 165-194.

EXTENDED SUMMARY

The 19th century holds significant importance for the European continent. The Enlightenment philosophy, which had its roots in the 16th century, brought about a major transformation by the 19th century, leading to the emergence of mass production methods in Europe. In particular, the developments in the textile industry in England soon spread to other sectors, transforming Europe into a major hub of industrial production. As these goods were exported to other regions, the Ottoman Empire became an open market for European manufacturers. In response to this development, the Ottoman Empire began searching for solutions and initiated a process of industrialization in the 1840s by establishing several factories funded by public resources. However, this attempt largely failed following the Crimean War (1853-1856), and only a few of the established factories managed to survive. Despite this setback, the Ottoman administration, recognizing the changing global conditions, undertook new initiatives to adapt to the emerging order.

With industrialization came an urgent need for a qualified technical workforce. It soon became evident that personnel trained under the traditional system were unable to meet the operational principles required in modern factories. One of the most significant initiatives to overcome the problem of cultivating a skilled industrial labor force was led by Mithat Pasha. During his governorships of Niš and the Danube, he established the first vocational institution in Niš in 1863 an “Islahhane” (Reformatory School) designed to provide professional training to orphans and children aged between 5 and 13. Following the success of this institution, the model was disseminated throughout the empire, leading to the establishment of similar institutions in provinces such as Edirne, Diyarbakır, Sivas, Kastamonu, Aleppo, Baghdad, Adana, Erzurum, Crete, Thessaloniki, Monastir, Ioannina, and Skopje. The Erzurum Islahhane was reported to have commenced operations in 1871. Initially, the school provided instruction in the weaving professions of *çulha* and *moytab*. By 1873, the student population had increased to 40, and Christian students were also admitted alongside Muslim pupils. Furthermore, new trades such as shoemaking and tailoring were added to the curriculum. The Erzurum Islahhane continued its educational activities until the outbreak of the Russo-Ottoman War of 1877-1878, which forced its closure.

During the reign of Sultan Abdülhamid II, a renewed emphasis was placed on the expansion of vocational institutions, and new industrial schools regarded as successors to the Islahhanes began to be established. The first attempt to open an industrial school in Erzurum was made in 1897 by Ahmet Şakir Pasha, who was assigned to Erzurum as part of the Anatolian Reform Mission. However, this initiative did not bear fruit. Nevertheless, efforts to establish such a school continued in the subsequent years. In 1901, Erzurum Governor Şerif Mehmet Rauf Pasha made a new attempt to establish an industrial school in the city, although this endeavor also failed to produce a concrete outcome. His successor, Governor Mustafa Nazım Bey, made significant progress toward the founding of the Erzurum Industrial School. Convinced of the necessity of such an institution for the youth of Erzurum, he persistently pursued the project. His first step was to resolve the problem of the school building; using funds collected from local notables and civil servants, he had the old Islahhane building restored.

Once the issue of a physical location was resolved, the official opening of the Erzurum Industrial School was scheduled to coincide with the anniversary of Sultan Abdülhamid II's accession to the throne, and the school was formally inaugurated on August 31, 1904. Governor Mustafa Nazım Bey undertook various initiatives to ensure the school's financial sustainability. In his petitions to the Ministry of the Interior, he proposed the imposition of additional taxes or service fees to generate revenue for the school, aiming to enhance the quality of education offered. The regulation outlining the operational procedures of the Erzurum Industrial School came into force on March 23, 1905. Comprising a total of 63 articles, the regulation delineated the administrative structure, educational framework, and disciplinary principles of the institution. According to the regulation, children aged between 12 and 15 were eligible for admission, and the duration of education was set at five years. The school's curriculum was divided into two main areas: scientific instruction and vocational training. Vocational education was to be provided in fields such as weaving, carpentry, shoemaking, printing, bookbinding, and tailoring. It was mandated that master craftsmen with expertise in these trades be employed to provide instruction. The program aimed to equip students with a different skill set each academic year, culminating in specialization in their chosen field by the end of the fifth year. The regulation governing students' behavior both inside and outside the school aimed to establish an effective learning environment. Indeed, shortly

after its opening, the Erzurum Industrial School emerged as a prominent educational institution. The school's director, Şerif Bey, was awarded an industrial medal in recognition of his exemplary service.

The school remained operational during World War I and even sent students abroad for further education. It aimed to enhance its knowledge and capabilities through students dispatched to Germany. Even after the Russian occupation of Erzurum on February 15, 1916, the school was not permanently closed. The students of the Erzurum Industrial School, along with those from the similarly affected Trabzon Industrial School, were transferred to the Sivas Industrial School, where they continued their education during the war. Through its activities, the Erzurum Industrial School made significant contributions to the development of vocational education in the province and served as a pioneering institution in establishing a tradition in this field.

Ekler

Ek-1: Erzurum Sanayi Mektebinin Resmi Açılış Töreni 19 Ağustos 1320 (31 Ağustos 1904)

TC. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Y.EE.d.00413

Kaynak: BOA. Y.EE... d...413-3.

Ek-2: Halı dokuması yapan Erzurum Sanayi Mektebi talebeleri.

Kaynak: Serveti Fünûn Gazetesi. 21 Mart 1918.